

Kozári József – Vizi Sándor

A CITADELLA HADMŰVELET BUKÁSA
(A PROHOROVKAI ÜTKÖZET)

Prohorovka – 1943-ban még egy kis település – Kurszk városától délkeleti irányban, mintegy 90 kilométer távolságra fekszik. A történelemben elfoglalt helyét az adja meg, hogy itt zajlott le a második világháború egyik legnagyobb összecsapása. A csatát sokan a történelem legnagyobb páncélos ütközetének nevezik, ami annyiban igaz, hogy a szembenálló felek addig soha nem látott páncélos csoportosítást hoztak létre a térségben, és a harcok fontos szerepet játszottak az összecsapásban. Ennek ellenére, mi úgy gondoljuk, hogy inkább összefegyvernemi ütközetről kell beszélnünk, amelyben a szemben álló hadseregek a teljes rendelkezésükre álló katonai erőt bevetették. A prohorovkai csatáról sok legenda kering hazánkban és nyugaton egyaránt. Attól függően, hogy miként viszonyul a Wehrmachthoz vagy éppen a Vörös Hadsereghez, jó néhány szerző csoportosítja úgy a fogalmakat és a történéseket (kiemelnek, eldobnak), hogy az így kialakított összkép a saját tézisért bizonyítsa. A különböző értékelések, elemzések alapvető oka az, hogy a második világháború után az egykori szövetségesek között azonnal megindult a vetélkedés a háborúban vállalt történelmi szerepről. Leegyszerűsítve a problémát, a legfontosabb célnak tekintették – és több-kevesebb sikerrel ezt is tették-, hogy kiemeljék a saját szerepüket Németország legyőzésében. Ennek eredményeképpen – többek között – a nyugati világ második világháborús gondolkodásában három irány erősödött meg:¹

- a szovjet háborús szerepvállalás tagadása,
- a nyugati szerep és a nyugati hadszíntér jelentőségének minden eszközzel való nagyítása,
- a Szovjetunió lehetséges összemosása a Harmadik Birodalommal.

¹ <http://oroszvilag.hu/?t1=tortenelem&hid=2283> (2014-11-29 17. 45.)

Tény, hogy a prohorovkai ütközet a kurszki csata csúcspontja volt és eredménye eldöntötte a német offenzíva sorsát, egyben megalapozta a szovjet ellentámadást. Azt a kérdést, hogy melyik harcoló fél aratott győzelmet Prohorovkánál, a kurszki csata végkimenetelét és az azt követő eseményeket ismerve, látszólag egyszerű eldönteni. Az utóbbi időben megjelenő munkák állításai azonban megkérdőjelezni látszanak az eddigi ismereteink alapján levonható következtetéseket.

Az előzmények

A téli hadjárat vereségei után a Wehrmacht vezetése a stratégiai kezdeményezés visszaszerzését tűzte ki célul a keleti fronton. Korlátozott lehetőségei miatt azonban, már nem volt mód az 1941-es és az 1942-es év nagy offenzíváinak megismétlésére, ezért a német vezetésnek nagyon meg kellett fontolnia, milyen lépéseket tesz 1943-ban Vörös Hadsereg ellen. *„A keleti front helyzete nem teszi lehetővé, hogy különböző irányokban átfogó hadműveleteket indítsunk. Így hát egyes fontos részeket kell kiszakítanunk az orosz frontból, hogy ismét magunkhoz ragadjuk a kezdeményezést”*- mondta Hitler egy 1943. április elején megtartott tanácskozáson.²

Az áhított siker elérésnek eszközét a német fél a kurszki kiszögellés levágásában látta. Siker esetén hatalmas rés tátongott volna a szovjet frontvonalban és az offenzíva folytatása akár Moszkvát is fenyegethette. *„Itt Kurszknál csapást mérhetünk az oroszokra, és újból Moszkvát fenyegethetjük”* – mondta Hitler.³

Az elképzelés szerint a német támadó ékek Orjol és Belgorod körzetéből kiindulva, két egymás felé tartó csapást mérve, áttörik a szovjet frontot és Kurszknál egyesülnek. A két német hadseregcsoport találkozása elméletileg hatalmas szovjet erők bekerítését és megsemmisítését, valamint a hadászati kezdeményezés megszerzését tette volna lehetővé.

Az ütközet megvívására a német fél már 1943. március végétől intenzíven készült. A szovjet felderítés viszont már a kezdetektől fogva figyelemmel kísérte a német előkészületeket és a hadvezetés, kezdeti viták után, a stratégiai védelem felépítése mellett döntött. A kiszögellés 244 kilométer hosszú déli szegélyét a Voronyezsi Front csapatai védték:

- 6. gárdahadsereg
- 7. gárdahadsereg
- 38., 40., 69. hadseregek
- 1. harckocsi hadsereg

² Eberle, Henrik- Uhl,Matthias: A Hitler-dosszié, Park Könyvkiadó, Budapest. 2006. 179. old.

³ Uo.

- 5. gárda harckocsi hadtest
- 2. gárda harckocsi hadtest
- 35. gárda lövészhadtest

A frontot a levegőből a 2. légi hadsereg támogatta. Ezt a hadrendi elemet a Vörös Hadseregben 1942-ben szervezték meg és egyenként 2-3 repülőhadosztályból álltak. Az átlagos repülőgép állományuk 400-500 darab volt. A hadosztályokat a 30-40 gépből álló repülőezredek alkották. A bombázóezredek 32, a többiek 40 géppel rendelkeztek. A három ezredből szervezett repülőhadosztályok gépállománya így 124, míg a bombázóhadosztályoké csak 98 darab volt.⁴ Minden hadseregcsoporthoz, szovjet terminológiával fronthoz, egy légi hadsereget szerveztek.

A Voronyezsi Front parancsnoksága három lehetséges támadási irányt feltételezett a németek részéről:

1. Belgorod-Obojany,
2. Belgorod-Korocsa,
3. Murom, Tyernovaja-Volcsanszk, Novij Oszkol.⁵

A front parancsnoka, Vatutyin tábornok, ezekből az első kettőt valószínűsítette és ennek megfelelően fő erőit (kb. 80%-át) a balszárnyra összpontosította.

A délről támadó német Dél – Hadseregcsoport fő csapásmérő ereje a Hermann Hoth vezérezredek által vezetett 4. páncélos hadsereg volt, a következő felépítésben:

1. LII. hadtest (három gyalogoshadosztály),
2. II. SS. páncélos hadtest (a Totenkopf, a Leibstandarte Adolf Hitler és a Das Reich SS páncélgránátos hadosztályok),
3. XLVIII. páncélos hadtest (egy gyalogos, két páncélos és a Grossdeutschland páncélgránátos hadosztály).

A hadsereg jobbszárnyán tevékenykedett a Kempf-harccsoport, amely a III. páncélos hadtest egy gyalogos és három páncéloshadosztályából, valamint a XI. hadtest kettő és a XLII. hadtest három gyalogos hadosztályából állt.

A szovjetek valóságos erőddé építették ki a kurszki térséget. A védelmi rendszert nagy mélységben, műszakilag is megerősítve, mély és szilárd páncélelhárító képességgel építették fel. A páncélelhárító harcrendi elemek páncélelhárító támpontokból (3-5 löveggel), páncélelhárító csomópontokból (8-12 löveggel) és pán-

⁴ <http://www.soviethammer.net/blog/835641-wwii-air-force-of-soviet-union/19>. 38.

⁵ A második világháború története 1939-1945, VII. kötet, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1979. 181. old. (A továbbiakban: A második világháború története VII.)

célelhárító körletekből álltak. A tüzérségre és a páncéltörő tüzérségre alapozott védelem fontos része volt a műszaki zárrendszer, amelyben a harckocsi-veszélyes irányokat zárt tűzrendszerrel biztosított harckocsi akadályok és kiterjedt aknamezők védték.⁶ Fontos része volt továbbá a szovjet védelmi elgondolásnak a páncélelhárító tűzértartalékok, páncélvadász csoportok és a szakasz erejű, mozgó záró osztagok alkalmazása, amelyek áttörés esetén zárták a veszélyeztetett irányokat. A kurszki védelem páncélelhárításának mélysége hadosztálynál elérte az 5-8 kilométert, hadseregnél a 20-25, a frontnál pedig az 50 kilométert.

Összességében a szovjet védelem a lövészalakulatok állóképességére, a tüzérség, ezen belül is különösen a páncéltörő tüzérség tűzerejére, a műszaki zárrendszerekre és erősítésekre, a harckocsi csapatok ellencsapásaira, valamint az erős légi támogatásra épült. Javult a páncéltörő eszközök minősége, az új német harckocsik ellen már hatástalan 45 mm-es lövegek helyett 57 mm-es gyártottak, és a gyalogság részére kumulatív hatású páncéltörő kézigránátot rendszeresítettek a harckocsik elleni közelharcra.

A csata végül hosszas előkészületek után 1943. július 5-én hajnalban robbant ki teljes erővel. A német offenzíva a szovjet tüzérségi ellen-előkészítés miatt egy órás késéssel indult. Az Orjol körzetéből indított támadás már a második naptól akadozott és július 10-ére a szovjet Központi Front végleg megállította. Nagyobb veszélyt jelentett a szovjet védelemre a déli szakaszon mért csapás, amelyet tapasztaltabb tábornokok vezettek, és harcedzettebb, sokszor fanatizált katonákból álló csapatok hajtottak végre. A július 5-én hajnalban megindított támadást a Dél Hadseregcsoporthoz kb. 450 harckocsi bevetésével két irányba vezették:

1. Obojany irány: a 4. páncélos hadsereg, 5 páncélos, egy páncélgránátos és két gyalogos hadosztállal, valamint két önálló nehézharckocsi osztállal, valamint egy önálló rohamlöveg ezreddel.
2. Korocsa irány: a Kempf-harccsoport, két páncélos és egy gyalogos hadosztállal.

Az obojanyi irányt Csisztyakov tábornok 6., a Korocsa irányt Sumilov tábornok 7. gárdahadserege védte.⁷ A harcokba beavatkozott a Sztjeppi Katonai Körzet 17. légi hadserege is. A támadások súlya a 6. gárdahadsereg 67. és 52. gárda lövészhadosztályaira nehezedett. Az első napon délutánra a németeknek Obojany irányban sikerült megtörni a szovjet 52. gárda lövészhadosztály ellenállását és a nap végéig több települést elfoglalva, 30 kilométeres szakaszon 8-10 kilomé-

⁶ A szovjet utászok negyven ezer aknát telepítettek. (A szerzők)

⁷ A második világháború története VII., 198. old.

ter mélyen betörték a szovjet védelembe.⁸ Bár a hadosztály veszteségei elérték a 30%-ot, ennek ellenére a harcot a következő védelmi vonalból tovább folytatta.⁹ Az 52. gárda lövészhadosztály visszavonulása kiváltotta a szomszédos 67. gárda lövészhadosztály hátrálását is, amely azonban szintén folytatta a csatát. A német siker normális jelenségnek számított, mert nem lehet egy ekkora támadást az első vonal előtt megállítani. Eredményét hadműveleti szempontból vizsgálva, korlátozottan tekinthetjük, mert a betörés csak a 6. gárda hadsereg első lépcsőjének a védelmét érintette és áttörést nem ért el.

Az éjszaka folyamán a németek a csapás, a szovjetek pedig a védelem erejét növelték. Előrevonták Katukov tábornok 1. harckocsi hadseregét a Melovoje-Jakovlevo terepszakaszra, hogy a 6. gárdahadsereg második védőövét erősítsék. A harckocsikat védelembe rendelték és az erre előkészített terepszakaszokon beásták. A 2. és az 5. gárda harckocsi hadtest Goszticsevo körzetében felkészült ellenlencsapás végrehajtására Belgorod irányban. A harcok körzetébe rendelték a front második lépcsőjéből a 69. hadsereget és a 35. gárda lövészhadtestet is.

Július 6-án a német csapásokat elsősorban az 1. harckocsi hadsereg fogta fel, de a német erők – mindenekelőtt a II. SS páncélos hadtest – a betörést így is 25 kilométerre mélyítették, amivel beékelődtek a 6. gárdahadsereg második védőövébe.¹⁰ Ennek ellenére a németek számára, már ekkor világos volt, hogy a támadás üteme messze elmaradt a tervezett napi 20 kilométeres ütemtől és az alakulatok sok páncélozott járművet veszítettek.¹¹

Úgy tűnik, hogy a Voronyezsi Front parancsnokságán a német csapás erejétől némi zavar támadt, mert már a második napon elkezdte nagy ütemben felhasználni a tartalékait. A szovjet főhadiszállás a front megerősítéséről döntött és átadta a Délnyugati front állományából a 2. harckocsi hadtestet és a Sztyeppi Katonai Körzet állományába tartozó 5. gárdahadsereg állományából a 10. harckocsi hadtestet. Menetparancsot kapott továbbá a szintén a Sztyeppi Katonai körzethez tartozó 5. gárda harckocsi hadsereg is, amely hosszú menet végrehajtása után július 8-án gyülekezett Novij Oszkoltól délnyugatra.¹²

Közben a németek is súlyos veszteségeket szenvedtek és lelassultak, így július 7-8-án a heves harcok ellenére sem értek el lényeges előrehaladást Obojany

⁸ *Zsukov*: Emlékek/Gondolatok. Kossuth Könyvkiadó- Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1970. 365. old.

⁹ *Barbier, M. K.*: Kurszk 1943., a legnagyobb páncélos csata, Hajja & Fiai Kiadó, Debrecen. 2002. 91. old. (A továbbiakban: *Barbier*)

¹⁰ A második világháború története VII., 200. old.

¹¹ A Citadella napi 20 kilométer előrenyomulást írt elő, ehhez képest négy nap alatt értek el 20 kilométernél alig nagyobb mélységű betörést. *Barbier*, 124. old.

¹² A második világháború története VII., 200. old.

irányban. Július 9-én, feltöltés után, a XLV. páncélos hadtest és a II. SS. páncélos hadtest által 500 harcokocsival indított és 1500 légi bevetéssel támogatott 10-15 kilométer széles szakaszon indított támadás további 6-8 kilométer teret nyert (más adatok szerint 2 kilométert), és elérte a 6. gárdahadsereg hadtáp területét. A Voronyezsi Front viszonylatában, azonban ez a siker még mindig nem jelentett áttörést, viszont 300 páncélosba került.¹³ Július 9-én estére a XLVIII. páncélos hadtest támadása Obojanytól 20 kilométerre megállt és a jobbszárnyán harcoló II. SS páncélos hadtest sem ért el lényeges előrenyomulást észak felé.¹⁴ A Kempf harccsoport még ennyire sem volt sikeres, mert csak július 11-én sikerült jelentős előretörést felmutatnia.

A németek gondjait növelte, hogy a Luftwaffe támogatása folyamatosan csökkent. A német légierő problémaival részletesen foglalkozó Lyod Clark állítása szerint ennek legfőbb oka nem a szovjet légi tevékenység erősödése, hanem a német készletek kimerülése volt. Bár elismeri a német bevetések számának drasztikus csökkenését és a szovjet aktivitás növekedését, de szerinte ettől a német repülők fölénye még nem vitatható. Azt azonban ő is leszögezi – a légi harcokban elszenvedett súlyos német veszteségeket nem hangsúlyozva –, hogy július, 8-ra a német repülők csak időlegesen és megadott szűk szakaszokon voltak képesek támogatást nyújtani földi csapataiknak.¹⁵ A probléma fő okozóját a gép-, az alkatrész- és az üzemanyaghiányban látja. Szerinte a Vörös Légierő erősödése ellenére a németek képesek voltak uralni a légteret a számukra fontos helyeken és időben. Állítását az ismert adatok nem látszanak alátámasztani. Tény, hogy a Luftwaffe már a kezdeti harcokban súlyos veszteségeket szenvedett és csak az első napon több mint 100 gépet veszített.¹⁶ A légi fölény kérdését eldönti a két légierő napi bevetéseinek száma. Ez pedig azt mutatja, hogy a szovjet légierő már július 6-án 1278 bevetést teljesített, a németek 873-ával szemben, és ez az arány a napok múlásával, a német légierő időszakos fellángolásai ellenére, egyre inkább a szovjetek javára tolódott el.¹⁷

A Voronyezsi Front július 7-ére felhasználta a tartalékait, amit sokan tévesen a front kimerüléseként fognak fel. Nem harcképesség elvesztéséről van szó, hanem arról, hogy a gyorsan mobilizálható, a váratlan helyzetek megoldására kikülönített és harcon kívül tartott pihent csapatok bevetésre kerültek. A harcot az erők átcsoportosításával képes volt folytatni és folytatta is. A következő napokban

¹³ *Barbier*, 105. old.

¹⁴ *Clark, Lloyd*: *Kurszk, a legnagyobb csata. Keleti Front 1943.* Gabo Kiadó, 2014. 334-338. old. (A továbbiakban: *Clark*)

¹⁵ Uo.

¹⁶ *Barbier*, 96. old.

¹⁷ Uo.

Vatutyin a csapatok manővereztetésével és gyors átcsoportosításával biztosította a szükséges erőt a különböző irányokban. Ugyanakkor a térségben nagy szovjet tartalékok álltak még rendelkezésre, amelyeket a főhadiszállás engedélyével használhattak fel, amely szükség esetén beavatkozott. Így július 9-én a harcok körzetébe irányították a 27. és az 53. hadsereget, valamint a 4. gárdahadsereget, és a Voronyezsi Front alárendeltségébe került 5. gárda harckocsi hadsereget is.

Július 9-én Hermann Hoth vezérezredes részben megváltoztatta a támadás irányát. Utasította a II. SS. páncélos hadtestet, forduljon Prohorovka felé. A támadás sikere esetén áttörték volna a szovjet frontot és megnyílhatott volna az út a Kurszk felé való előretörésre, viszont megosztotta az erőket, és az obojanyi irányba való támadás sikere már ezzel a döntéssel is kétségessé vált.

A prohorovkai csata, a szembenálló erők és céljaik

Az elmúlt néhány évben több történelemmel foglalkozó folyóiratban is megjelentek cikkek a kurszki csatáról, illetve a prohorovkai ütközetről, melyek az alábbi értékelést tartalmazzák: „*A szovjet erők koncentrációjának tanulmányozása alapján von Manstein július 10-én rájött, hogy a szovjetek részleteiben is ismerik a Citadella hadművelési tervét, ezért megváltoztatva azt, július 12-én Prohorovka község közelében váratlan oldaltámadást intézett a szovjet hadseregcsoport ellen.*”¹⁸

A gondolat szép csak nem igaz. A német támadás iránya ugyanis kényszerhelyzet következtében változott meg. Mivel nem sikerült Obojany elfoglalása frontálisan, a támadás a gyengébb szovjet ellenállás felé hajlott. A váratlanság tényezője is megkérdőjelezhető, mert július 9-étől a szovjet hadvezetés ide csoportosította a Sztjeppi Front állományából az 5. gárdahadsereget és mozgásban volt már az 5. gárda harckocsi hadsereg is. Mivel a kimerülőben lévő német támadás Obojany irányában lényegében elakadt a szívós ellenálláson, ezért a támadás irányát Prohorovka felé változtatták meg. A manőver célja: Obojany megkerülésével folytatni a támadást Kurszk felé.¹⁹ A 4. páncélos hadsereg és a Kempf harccsoport azonban sem július 10-én, sem 11-én nem ért el áttörést, ezért a II. SS páncélos hadtest és a III. páncélos hadtest főerőit Prohorovka térségében összpontosították, továbbá itt tevékenykedett a déli szárnyon működő teljes német légierő is.

A Voronyezsi Front azt a kissé eltúlzott feladatot kapta, hogy verje szét a német csoportosítást. A szovjet ellencsapást három irányból tervezték:

1. A 6. gárdahadsereg és az 1. harckocsi hadseregerőivel Jakovlevo felé,

¹⁸ Bevarratlan szájú zsák, History, 2012. 07. 06.

¹⁹ A második világháború története VII., 201. old.

2. Prohorovka körzetéből az 5. gárda harckocsi hadsereg és az 5. gárda hadsereg erőinek egy része,
3. A 7. gárda hadsereg három hadosztálya, Belgorodtól keletre.

Az események azonban túlléptek a szovjet terveken. Július 10-én és 11-én a harcok Obojany és Prohorovka elfoglalásáért folytak. A XLVIII. páncélos hadtest Obojany felé, a II. SS. páncélos hadtest Prohorovka felé tört előre. Július 10-én az Obojany felé való német előrenyomulást a szovjet 6. harckocsi hadtest súlyos veszteségek árán, de erőteljesen lelassította, és estére a német hadtest parancsnoka sem hitt abban, hogy másnap el tudja foglalni a várost. A II. SS páncélos hadtest ez idő alatt lassú ütemben nyomult Prohorovka felé és július 11-re mély betörést ért el a szovjet védelemben. A német támadás üteme azonban rendkívül lassú volt és a szovjet ellenállás folyamatosan erősödött. Az 1943. július 12-én induló és 13-án kisebb erővel megismételt német támadás az utolsó jelentős próbálkozás volt a siker kivívására és a kurszki kiszögellés elfoglalására.²⁰

Július 12-én a harcok két egyformán fontos fő irányba fejlődtek ki: Obojany és Prohorovka. Mind a németek, mind a szovjet vezetés támadó hadműveletet tervezett mindkét irányban. A szovjet vezetés további erőket csoportosított a térségbe. Az 5. gárda harckocsi hadseregen kívül, ide irányították még az 5. gárda hadsereget, további két harckocsi hadtestet.²¹ A prohorovkai irányt tüzéséggel is megerősítette a szovjet parancsnokság. Bevetették a 2. és a 17. légi hadsereget és harckocsik elleni harcra állították be a teljes ágyús tüzéséget.²²

Az 5. gárda hadsereg Alekszej Szemjonovics Zsador vezérezeredes vezetésével vonult fel Kurszkhöz. Alárendeltségébe tartozott:

- a 40. gárda lövészadosztály,
- a 10. harckocsi hadtest,
- a 32. lövészhadtest (a 13. és a 66. gárda lövész hadosztályok és a 6. gárda légideszant hadosztály),
- a 33. gárda lövészhadtest (a 95. és a 97. gárdalövész hadosztály, a 9. gárda légideszant hadosztály),
- a 308. gárda sorozatvető ezred,
- a 256. és a 431. műszaki zászlóalj,

²⁰ Mihail Mjagkov, az Orosz Hadtörténeli Társaság tudományos igazgatója szerint „A hitleri hadvezetés utolsó próbálkozása volt a háború menetének megváltoztatására. Ennek a csatának a főszereplője a II. SS-páncélos hadtest volt, amelybe komoly páncélgránátos hadosztályok tartoztak, Hausser tábornok vezetésével...”.

²¹ Bisztrov, V. J. – Cseremuhin, K. A. – Koltunov, G. A. – Kotyelenyec, A. I. – Malahov, M. M. – Morozov, V. P. – Sehovcov, N. I. – Taralov, A. SZ. – Zsilin, P. A.: A Nagy Honvédő Háború Története. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1977. 202. old.

²² A második világháború története VII., 202. old.

- a 301. és a 1322. páncéltörő tüzérezred,
- a 29. légvédelmi tüzérhadosztály.

Lloyd Clark állításával ellentétben az 5. gárda hadsereg július 12-én nem rendelkezett 185 darab páncélozott harcjárművel, mivel a 10. harcokosi hadtestét már július 6-án átadták a Voronyezsi Frontnak és az július 7-től harcban állt.²³ A kurszki csata előestéjén az 5. gárda hadsereg a Sztjeppi Katona Körzet alárendeltségbe tartozott. Az ütközet során a 69. hadsereg mögött helyezkedett el körülbelül 40 kilométerrel, amikor július 8-áról virradó éjszaka áthelyezték a Voronyezsi Front alárendeltségébe.

Az elkövetkező napokban, július 11-én estig, a hadsereg 80 000 katonája védelmi vonalat épített ki a Psel folyó mentén Obojany és Prohorovka között. Eközben Rotmisztróv 5. gárda harcokosi hadserege 100 kilométeres menet végrehajtása után, július 11-én, a késő esti órákban gyülekezési körletet foglalt Prohorovkától nyugatra, az 5. gárda hadsereg mögött. A 32. lövészhadtesthez tartozó 13. gárda lövészhadosztályt, az 5. gárda harcokosi hadsereggel együtt, tartalékban tartották Kurszktól délre, hogy részt vegyenek a német offenzíva megállításában. Az eredeti elgondolás szerint e két seregtestnek a német támadást követő szovjet ellentámadást kellett volna végrehajtania, de mindkét csapatot bevetették a német áttörés megállítására.²⁴ Állásai a településtől nyugatra a Belgorod-Obojany országot közelében húzódtak. Jobbszárnyán a 309. lövész-, balszárnyán a 66. gárda lövészhadosztállyal az Obojany irányt zárta le Prohorovka felől. Szemben a német 11. páncélos és a Grossdeuchland páncélgránátos hadosztály összpontosult. Július 12-én reggel a 13. gárda lövészhadosztály 40-50 harcokosi támogatásával, Greznoje felé intézett támadást. A támadás részben áttörte a Prohorovka felé támadó II SS páncélos hadtest északi szárnyát, ami nem segítette a német Totenkopf SS páncélgránátos hadosztály kibontakozását.

A prohorovkai vasútállomás körzetében lezajlott csata tulajdonképpen két térségben történt és nem egy, hanem két napig (július 12-13.) tartott.²⁵

1. Prohorovka nyugat: az 5. gárda harcokosi hadsereg fő erői harcoltak a II. SS páncélos hadtesttel.
2. Prohorovka dél – Korocsa északnyugat: Trufanov tábornok vezetésével egy harcokosi hadtest – a hadsereg nehéz harcokocsiezredével kiegészítve – vette fel a harcot a Kempf-harccsoport erőivel.

²³ Clark, 340. old.

²⁴ <https://sites.google.com/site/13thguardshistory/> (2015. 02.13.)

²⁵ A második világháború története VII., 202. old.

A csatában résztvevő harckocsik számáról megoszlanak a vélemények, többen mindkét fél részéről 1200 harckocsit és önjáró löveget említenek, ami Prohorovka közvetlen térségét tekintve, vélhetően túlzás. Viszont ha a teljes hadműveleti térségben folyó harcokat tekintjük, beleértve Obojany, Prohorovka nyugat és dél térségét is, akkor a résztvevő harckocsik száma az 1500-2000 darabot is elérhette. Ellenben megítélésünk szerint ennek nem sok a jelentősége, mivel az összecsapás eredménye és annak következményei sokkal fontosabb szempontnak számítanak, mint a „számháború” adatai.²⁶

Közvetlenül Prohorovka térségét tekintve, a németek készültek a szovjet páncélos ellentámadásra, ezért mindenképpen fel akarták tartani őket a folyó és a vasút közötti területen. A szemben lévő erők harckocsi állományát tekintve, a nyugati irányban 500-600 szovjet és 294 német, a déli szakaszon 158 szovjet és 142 német harckocsi csapott össze. A számok azonban változnak és biztos adataink nincsenek, de az arányok valószínűleg igazak. A szovjet erő számokban jelentkező túlereje azonban csak látszat, mivel a szovjet harckocsik legalább egyharmada T-70 típusú könnyű harckocsi volt, amely végzetesen gyenge védeltsége és fegyverzete okán, nem alkalmas sem páncélos, sem pedig más típusú ütközetre. A szovjet harckocsiknak csak 60-70%-a volt T-34-es, amely azonban sokkal gyengébb volt, mint a német nehéz harckocsik. A déli csoportban egy ezred – 42 darab – Churchill MK III. elvileg nehéz harckocsi is harcolt. Volt továbbá három SZU-76 könnyűrohamlöveg ezred (63 db.), amelyeket eredetileg a gyalogság támogatására rendszeresítettek, ennek megfelelő védeltséggel (T-70 alváz), így mint első vonalban harcoló harceszközök szintén nem jöhettek számításba. Tehát, ha a csatára alkalmas harckocsik számát tekintjük, akkor körülbelül 420 szovjet harckocsi harcolt körülbelül 300 némettel. A német páncélos állományba azonban 15 Tigris is beletartozott, amelyek védeltségével és pusztító 88 milliméteres ágyújával nyílt csatában egyetlen szovjet tank sem vehette fel a versenyt. A német fél tehát jelentős haditechnikai fölényt élvezett, mert a nagyszámú könnyű harckocsi legfeljebb csak a szovjet túlerő látszatát kelthette. A II. SS páncélos hadtest balszárnyához, a Grosdeutschland páncélgránátos hadosztály csatlakozott.

Az újabban megjelent munkák a II. SS páncélos hadtest állományában nagyjából 294 páncélossal számolnak (benne 15 Tigris).²⁷ Ez kissé nehezen érthető, mert a hadtest három Tigris századdal kezdte a támadást, ezért kérdéses, hová tűnt 30 harckocsi, ha az előző harcokban alig volt veszteségük? Délen a Kempf harccsoport részét alkotó 3. páncélos hadtest állományában 119 egyéb harckocsi mellett

²⁶ Mihail Mjagkov, az Orosz Hadtörténeti Társaság tudományos igazgatója szerint „...*A harcjárművek száma közel 500 volt, amelyből 50 darab nehéz Tigris.*”

²⁷ <http://tankarchives.blogspot.ca/2013/03/world-of-tanks-history-section-battle.html> (2015.01.10.09.11.)

23 Tigris is megtalálható volt.²⁸ Többen állítják, hogy Párducok nem vettek részt a csatában, ami részben igaz. Nem harcoltak közvetlenül Prohorovka körzetében, de az SS páncélos hadtest balszárnyán álló Grossdeuchthland állományában igen.

Mint szó esett róla, Prohorovka térségében a német erőkkel szemben az 5. gárda harckocsi hadsereg vonult fel. Július 9-én kapta a parancsot és mintegy 100 kilométer menet után, július 10-én érkezett be kijelölt gyülekezési körleteibe. A hadsereg eredetileg – a szervezetszerűen előírt három helyett – csak két (az 5. gárda gépesített és a 29. harckocsi) hadtestből állt, de júliusban alárendelték a 18. harckocsi hadtestet is, amely fontos szerepet kapott az elkövetkező csata során. Vatutyin további két hadtesttel, a 2. gárda harckocsi és a 2. harckocsi hadtesttel, erősítette meg a hadsereget, de ezek már részt vettek a harcban, így nem voltak teljes értékűek.²⁹ Ide vezényelték még egy önjáró-, két tarackos és két tüzérezredet, valamint két aknavető ezredet. A hadsereg, az erősítéseket is beleszámítva, 826, de inkább kevesebb páncélozott eszközzel rendelkezett. Rotmisztrovnak, azonban július 12-én, a hajnali órákban – a Kempf harccsoport előretörése miatt – Trufanov tábornok vezetésével délre kellett küldeni három dandárt és a nehéz harckocsi ezredét. A szovjet alakulatok ezért két irányba voltak lekötve és nem kizárólag a II. SS páncélos hadtesttel, hanem a Kempf harccsoport páncélosaival is harcoltak. Így a szovjet harckocsik száma Prohorovkánál 500-600 körüli számra apadt.

Egyes adatok szerint a németek voltak a kezdeményező felek. Hatalmas német páncélos rohamról tudósítanak, amit a szovjet tüzérség visszavert.³⁰ Más leírások viszont úgy tudják, hogy július 12-én a reggeli órákban (08. 30. perckor) a szovjet erők rövid tüzérségi előkészítés után támadásba lendültek.³¹

Reggel 9 óra körül a csata kibontakozott Prohorovka körül a folyó és a vasútvonal közötti térségben. Három területre összpontosult: az Oktyabrszkij tanya, Prelesztini falu és Inaszkoje Vizszelszki település köré. A történetek szerint a reggeli nap a németek szemébe sütött, ami jelentősen gátolta őket a megfigyelésben és a célzásban. A szovjet harckocsi támadás erős páncéltörő tűzbe ütközött, elsősorban a német páncéltörő tüzérség részéről.³² A súlyos veszteségek ellenére a szovjet 18.

²⁸ <http://tankarchives.blogspot.ca/2013/03/world-of-tanks-history-section-battle.html> (2015.01.10.09.11.)

²⁹ Állományukban 150-200 harckocsi volt. *Kuti György*: Páncélosok korunk háborúiban. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1987. 67. old.

³⁰ *Clark*, 365. old.

³¹ <http://tankarchives.blogspot.ca/2013/03/world-of-tanks-history-section-battle.html> (2015.01.10.09.11.)

³² A harckocsi veszteségek döntő része a háború során nem úgynevezett harckocsi párbajban keletkezett, hanem a páncélelhárító rendszer okozta, főleg az erődített védelem támadása során. A szembenálló felek páncélos veszteségeinek pusztá számok alapján történő összehasonlítása és az ezek alapján levont következtetések egyszerűen spekulációnak tekinthetők. (A szerzők)

harckocsi hadtest áttört az Oktyabrszkij tanyánál, de erős német páncélos erőbe – benne 15 Tigrisbe – ütközött. A véres összecsapásban visszanyomták a német harccsoportot és elfoglalták Vasziljevszka falut, de ott a súlyos veszteségek hatására védelemre rendezkedtek be.³³ Vasziljevszka elfoglalásával a szovjet erők csaknem elvágták az összeköttetés a Totenkopf és Leibstandarte hadosztályok között.

Hatalmas csata bontakozott ki a Prohorovkától délnyugatra fekvő Jamki térségében is, ahol a német erők megpróbálták előnyös pozíciókat szerezni, hogy folytathassák a támadást Kurszk felé. A reggeli órákban a Leibstandarte páncélgránátos hadosztály előrenyomult és elfoglalta Sztarozsvoje falut. A szovjet 29. harckocsi hadtest ellentámadást indított. Hatalmas páncélos ütközet bontakozott ki, amelyben a harckocsik összekeveredve lötték egymást. A szovjet harckocsik gyors előretöréssel akartak közel kerülni a németekhez, hogy megfosszák a Tigriseket a fölényes páncélzat és a nagyhatású 88 milliméterese ágyú előnyétől. A harc során visszaszorították a 2. SS páncélgránátos ezredet. Kiricsenko hadteste nem tudott tovább előretörni, de megakadályozta a németeket Prohorovka elérésében.³⁴

13 óraker kisebb, de hasonlóan heves csata bontakozott ki a 2. gárda harckocsi hadtest és a Das Reich SS páncélgránátos hadosztály nagyjából hasonló számú harckocsija között Kalinyin falu közelében. A nagyjából 100-100 harckocsi összecsapása után a szovjet erők visszavonultak és védelemre rendezkedtek be Vinogradovó és Belenihinó falvakban. A délután végére a 18. és 29. harckocsi hadtestek sávjában megszűnt az aktív harctevékenység. A harcoló felek kimerültek. Rotmisztrov megakadályozta az áttörést, de súlyos veszteségei voltak és a Totenkopf továbbra is fenyegetést jelentett a Pszjol folyó északi partjáról. A nap folyamán mindkét légierő kemény küzdelmet folytatott a légi fölény megszerzéséért és eközben támadták a szembenálló fél földi csapatait.

A prohorovkai csata találkozó ütközet volt, amelyben mindkét fél támadással akarta a célját elérni. Július 12-én az ütközet nagyjából 30 kilométer széles fronton zajlott le és egyik oldal sem ért el áttörést. A harcok fő súlyát szovjet részről a 18. és a 29. harckocsi hadtest viselte. A szovjet 18. harckocsi hadtest nyugat felé nyomta a Totenkopf hadosztályt és Vasziljevszka falu elfoglalásával beékelődött a Totenkopf és a Leibstandarte hadosztály közé. Ez utóbbi hadosztályt Kiricsenko tábornok 29. harckocsi hadteste támadta és megakadályozta Prohorovka elfoglalását.³⁵

³³ "Here, they met with a large amount of German forces, including 15 Tigers. In a brutal encounter, the Soviets pushed the Germans back to the village Vasilievskiy, but took too many casualties to continue the attack, and fortified for a defense". <http://tankarchives.blogspot.ca/2013/03/world-of-tanks-history-section-battle.html> (2015.01.10.09.11.)

³⁴ Barbier, 140. old.

³⁵ Ua.

Miután egyik oldal sem tudott előrenyomulni, a német támadás megakadt, ami a szovjet oldalt tekintve, az eredeti cél kudarca ellenére is inkább sikernek számított. Végző soron a németeknek nem sikerült Prohorovka elfoglalása és délen, Trufanov tábornok csoportja is megállította a III. páncélos hadtest további előretörését. A német erők ezért július 12-én nem egyesülhettek és nem támadhattak tovább sem Obojany, sem pedig Kurszk felé. A három SS hadosztály közül egyedül a Totenkopf ért el szerény sikert azzal, hogy egy kis hídfőt létesített a Pszjol folyó északi partján. Az összecsapásban a szovjet fél sem érte el a kitűzött céljait, de a csatátér feletti ellenőrzést megtartotta és a német áttörést megakadályozta. Rotmisztróv július 12-én este védelemre adott parancsot megviselt alakulatainak.

Mindkét oldal súlyos veszteségeket szenvedett. Egyes források szerint a német oldal 80, a szovjet oldal 260 harckocsit veszített.³⁶ A különböző források adatai azonban komoly ellentmondásokat hordoznak. Egyes szerzők szerint július 16-ig a II. SS páncélos hadtest 334 szovjet harckocsit lőtt ki, 54 saját veszteség mellett.³⁷ Csakhogy ez még az SS alakulatok iránt ellenszenvet nem érző szerzők szerint sem igaz. Chris Mann az SS-Totenkopf, a halálfejes hadosztály története című munkájában arról számol be, hogy „*Kurszknál a Totenkopf járműveinek több mint a felét elvesztette. A kifáradt, leharcolt alakulatot kivonták a frontvonalból.*”³⁸ Ez önmagában 70-80 páncélos, és ehhez adódik a többi hadosztály vesztesége. Például a Leibstandarte 2753 főt veszített július 13-ig és páncélosainak egyharmada megsemmisült, ami 60-70 páncélost jelentett.³⁹

A prohorovkai harcokkal szinkronban folyt a LXVIII. páncélos hadtest alakulatainak felkészülése az Obojany elleni előretörésre. A vele szemben álló szovjet erők szintén ellenszövetet terveztek. A csapást Katukov 1. harckocsi hadseregének és Zsadorv 5. gárda hadseregének kellett végrehajtania. A támadás július 12-én 9 órakor indult meg. A csapás a 332. gyalogos és a 3. páncélos hadosztályra zúdult és 17 órára 12-15 kilométert tört előre. Támadás érte a Grossdeutschland páncélgránátos hadosztályt is, amely így nem tudott Prohorovka felé nyomulni.⁴⁰

Július 13-tól a német erők inkább a beékelődés felszámolására és a kialakult arcvonal kiegyenesítésére törekedtek Prohorovkától délre. Ezek a kisebb támadások főleg a 69. hadsereg sávjában folytak, de támadással kísérletezett a Leibstandarte és a Totenkopf hadosztály is. Egyik sem ért el eredményt és az

³⁶ <http://tankarchives.blogspot.ca/2013/03/world-of-tanks-history-section-battle.html>, (2015.01.10.09.11.)

³⁷ Clark, 407. old.

³⁸ Mann, Chris: SS-Totenkopf, a halálfejes hadosztály története, 1940-1945. Hajja & Fiai Könyvkiadó, Debrecen. 2001. 95. old.

³⁹ Reynolds, Michael: Az ördög segédtisztje. Hajja & Fiai Kiadó, Debrecen. 2000. 29. old.

⁴⁰ Barbier, 140. old.

esti órákra mindkettő a megindulási állásaiban volt. Július 13-án Manstein még magabiztosan úgy nyilatkozott, hogy képes áttörni a szovjet védelmet, ez azonban nem sikerült a következő napokban. A nagy offenzíva leállt és a németek fokozatosan védelemre tértek át, majd július 17-én megkezdték a visszavonulást a megindulási vonalakra, amelyre a szovjetek július 23-ára zárkóztak fel.

Összegzés

A prohorovkai csatát az oroszok közül sokan az 1812. évi borogyinói csatához hasonlítják, ami legfeljebb az orosz-szovjet katonai hősiesség hangsúlyozásában állja meg a helyét. A stratégiai-politikai körülményeket és következményeket tekintve, sem az ütközet kimenetele, sem az utána következő események nem támasztják alá az ilyen összevetést.

Július 12-én, amikor a német csapásmérő erő összetalálkozott az 5. gárda harckocsi hadsereg és a szovjet védelem más erőivel, találkozó ütközet alakult ki Prohorovka térségében. A harcok végére a német támadás megtorpant és fokozatosan hivatalosan is leállították. Napjainkban a kurszki hadművelet és benne a prohorovkai csata eredményeit sokféleképpen ítélik meg. A nyugati irodalom nagyszt a német tábornokok, elsősorban Manstein állításain alapul. Manstein azonban szerepet kapott a háború utáni eseményekben és érdekelt abban, hogy elsősorban a saját világháborús szerepét tisztára mossa.

Mivel a német támadás nem érte el kitűzött célját, ezért a Kurszknál aratott „német sikerek” kutatói a két fél által elszenvedett és okozott veszteségekben vélik megtalálni a „német győzelem” legfőbb bizonyítékát. Eközben munkálkodásuk során felfedezték a taktikai győzelem, de stratégiai kudarc semmitmondó és egymásnak is ellentmondó fogalmát. A nyugati irodalom, pontosabban annak egy része, a nyugat fölényét bizonyítandó, valószínűtlenül magas és ellentmondó számokat közöl a veszteségekről a szovjet oldalon, és elenyészőket a német részen. Elképesztő Lloyd Clark állítása, miszerint az egész kurszki csatában a szovjet fél 177847 katonát, 1600 páncélozott járművet és 460 repülőgépet veszített, míg a német oldal 56287 katonát, 252 páncélost és 152 repülőgépet.⁴¹ E számok azonban nem látszanak valószínűnek az egyéb források tükrében. Egyrészt –, és ma már egyre többen foglalkoznak vele – a szovjet oldal sem rendelkezett kimeríthetetlen forrásokkal, főleg nem emberben. Így a szovjet tömegrohamok legendája lassan megkérdőjeleződni látszik.⁴² Másrészt a fentebb

⁴¹ Clark, 408. old.

⁴² Nevenkin, *Kamen*: Bécs még várhat (A Budapesti hadművelet bevezető szakasza). PeKo Publishing Kft., Budapest. 2014. 88-89. old.

említett szerző mindjárt a következő mondataiban ellentmond magának, vagy minimális mérlegelő képességről sem tesz tanúbizonyságot, mikor azt állítja, hogy e veszteségek vezettek a Citadella kimerüléséhez. Vagyis szerinte a német birodalomnak pótolhatatlan veszteséget jelentett 252 harckocsi és 152 repülőgép elvesztése.⁴³

Meg kell jegyeznünk továbbá, hogy bár a veszteségek fontos mutatói a csatának, azonban talán ennél is fontosabb a kitűzött cél elérése, vagy éppen ennek elmaradása. Azt láthatjuk, hogy a prohorovkai csatában, akárcsak az egész Citadella hadműveletben, a német fél nem érte el céljait és végül visszavonulásra kényszerült. A kudarc meghatározta az egész további háború kimenetelét ezért stratégiai következményei voltak. Manstein későbbi győzelmi tirádái ellenére Prohorovka a német offenzíva végét jelentette. A szovjetek védelmi vonalait összességében nem tudták áttörni és 93 kilométerre voltak Kurszktól, miközben Obojanyt sem tudták elfoglalni.

Véleményünk szerint az itt megívott csata akár a Citadella hadművelet összeomlásának a jelképe is lehet. Az összecsapás a kurszki ütközet csúcspontjának tekinthető és az eredménye eldöntötte, hogy sikerül-e a Wehrmachtnek elfoglalni Kurszkot, vagy sem. A 9. hadsereg támadásának elakadása miatt ekkor már a település elfoglalása nem lehetett hadműveleti cél és nem oldotta volna meg a németek hadműveleti válságát sem.

A július 12-én megindult Kutuzov hadművelet gyakorlatilag céltalanná tette a Citadella további folytatását. Az esetleges német siker a déli oldalon már nem jelentette volna nagy szovjet erők bekerítésnek a lehetőségét a kiszögellésben. Prohorovka után a német támadásnak tovább kellett volna folytatódnia északi irányban a Központi Front erői ellen, de mint láttuk, a szovjet fél elegendő erővel rendelkezett a térségben az offenzíva végleges megghiúsításához, míg a német támadás folytatásához nem voltak tartalékok. Manstein sokat emlegetett titkos tartaléka, a XXIV páncélos hadtest a maga 112 páncélosával, erősen leharcolt állapotban volt és nem képezett számottevő erőt.⁴⁴

A csata a német támadás megállításával ért véget. Az északi szárny támadásának összeomlása a Citadella összeomlását eredményezte. A déli szárny offenzívájával elérhető döntő siker pedig csak illúziónak tekinthető. A prohorovkai csata után pár nappal a németek megkezdték a visszavonulást a megindulási terepszakaszaikra és a szovjet erők követték őket. Pár napos felkészülés után kemény szovjet offenzíva következett, ami Harkov és Belgorod végleges elvesztéséhez, majd a nyári-őszi hadműveletek során egész Kelet-Ukrajna kiürítéséhez vezetett.

⁴³ Clark, 408. old.

⁴⁴ Uo. 349. old.

Felhasznált irodalom

1. Eberle, Henrik – Uhl, Matthias: A Hitler-dosszié. Park Könyvkiadó, Budapest. 2006.
2. <http://www.soviethammer.net/blog/835641-wwii-air-force-of-soviet-union/> 19. 38.
3. Zsukov: Emlékek/Gondolatok. Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1970.
4. Bisztrov, V. J. – Cseremuhin, K. A. – Koltunov, G. A. – Kotyelenyec, A. I. – Malahov, M. M. – Morozov, V. P. – Sehovcov, N. I. – Taralov, A. SZ. – Zsilin, P. A.: A Nagy Honvédő Háború Története. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1977.
5. A második világháború története 1939-1945, VII. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1979.
6. Clark, Lloyd: Kurszk, a legnagyobb csata. Keleti Front 1943. Gabo kiadó, 2014.
7. <https://sites.google.com/site/13thguardshistory/> 2015-02-13. 02. 13. 11.18.
8. <http://tankarchives.blogspot.ca/2013/03/world-of-tanks-history-section-battle.html>,
9. 2015.01.10.09.11.
10. Barbier, M. K.: Kurszk. (A legnagyobb páncéloscsata 1943.) Hajja & Fiai Könyvkiadó, Debrecen. 2002.
11. A szovjet fegyveres erők hadtápjá a Nagy Honvédő Háború éveiben 1941-1943. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
12. Nevenkin, Kamen: Bécs még várhat. (A budapesti hadművelet bevezető szakasza.) PeKo Publishing Kft., Budapest. 2014.
13. Mann, Chris: SS-Totenkopf, a halálfejes hadosztály története, 1940-1945. Hajja & Fiai Könyvkiadó, Debrecen. 2001.
14. Reynolds, Michael: Az ördög segédtisztje. Hajja & Fiai Kiadó, Debrecen. 2000.
15. Kuti György: Páncélosok korunk háborúiban. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1987.